

FTAMP 06.81.23

Д.Д. Кульбаева¹ (orcid-0000-0003-2855-5430) - негізгі автор,
Э.Д. Куандыкова² (orcid-0000-0001-6126-4905),
Г.К. Мусабекова³ (orcid-0000-0001-9896-6847).

¹Филос. ғылым. канд., доцент, ²Аға оқытушы, ³Аға оқытушы
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан
e-mail: ¹kulbaeva68@bk.ru, ²e-kuandikova@mail.ru, ³mgm_7@mail.ru.

ОЙЛАУ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ

Аннотация. Ойлау мәдениеті - адамға дайын түрде берілмейтін, қоршаған ортаның, отбасының, жалпы адамның танымдық іс-әрекеті негізінде қалыптасатын қасиет. Адамның ойлау мәдениетін арттыру аса маңызды. Ойлау мәдениетін дамытудың маңызды құралы - ойлау мәдениетін философиялық қалыптастыру. Ойлау - бұл шындықтың барлық аспектілерін саналы түсіну, қоршаған әлемнің құбылыстары туралы ойлау қабілеті, логикалық байланыстарды іздеу және абстрактыны ұсыну мүмкіндігі. Мақалада философиялық ойлаудың ерекшеліктері, адамның ақыл-ой әрекетінің жолдары егжей-тегжейлі қарастырылады. Философия - адамзаттың рухани өмірінің ерекше құбылысы. Философиялық ойлау - адамның ішкі әлемін өзін-өзі талдау тәсілі, рухани даму, өзін-өзі жетілдіру және дүниетанымдық көзқарасты қалыптастыру. Ойлау процесінің мақсаттары - жаңа заттар мен құбылыстардың байланыстары мен қасиеттерін талдау және анықтау, мәселелердің шешімін табу және жаңа ойларды қалыптастыру. Шынында да, оның арқасында біз ақпарат көлемін талдап, ақыл-ой әрекетінің нәтижесінде жаңа білім жасай аламыз. Ойлаудың себеп-салдарлық түрі - адамдардың жаңа нәрселерді үйренуге мүмкіндік беретін негізгі қабілеті.

Тірек сөздер: ойлау, философия, ойлау мәдениеті, ақыл-ой, дүниетаным, құндылықтар, руханият, даму, логикалық және аналитикалық ойлау.

Кіріспе. Ойлау бастапқы деректерді қайта құрылымдау, оларды бөлу, синтездеу және толықтыру бойынша белсенді конструктивті қызметті қамтиды. Ойлау нақты жағдайларды немесе практикалық нәтижеге қол жеткізуге бағытталуы мүмкін. Бірінші типтегі ойлау әр түрлі формада көрінеді: күнделікті білімге негізделген ортада бағдарлау, мифологиялық, философиялық, ғылыми (теориялық және эмпирикалық). Екінші типтегі ойлау практикалық іс-әрекеттер барысында мәселелерді шешу түрінде, сондай-ақ іс-қимыл жобаларын құру түрінде болады (мақсатқа жетуді қамтамасыз ететін құралдар жүйесін анықтау). Философия тарихында ұзақ уақыт бойы бірінші типтегі ойлау (және осы типтегі теориялық) ойлаудың мәнін білдіретін және сонымен бірге адамның ең жоғары құндылығы ретінде қарастырылды. Бірақ тіпті теориялық ойлау негізінен ойлау деп түсінілді (ең алдымен дедуктивті, содан кейін индуктивті). Сондықтан ұсынылған ойлау теориялары нақты ойлаудың көріністерін қамтуда тар болды. Бүгінгі таңда жобалық ойлау жалпы ғылыми ойлауды, атап айтқанда теориялық ойлауды ығыстырады деп санайтын ұғымдар бар. Шындығында, ойлаудың екінші түрі біріншісін қажет етеді: нақты жағдайды білмей және белгілі бір құралдарды қолдана отырып, қажетті нәтиже алу мүмкіндігін анықтамай іс-әрекетті жобалау мүмкін емес.

Зерттеу әдістері. Қазіргі философияда ақыл-ой мәселесі мен сана мәселесі көбінесе бар нәрсенің бәрі физикалық деп тұжырымдайтын

физикализм призмы арқылы қарастырылады. Жалпы физикализм және редуктивті физикализм, атап айтқанда, сана мен ақыл-ойды түсіндіруде, сипаттауда немесе түсінуде жеткіліксіз болып қалады, өйткені мұндай заттар онтологиялық мәртебесіне сәйкес келмейді, сондықтан оларды физикалық дүниетаным тұрғысынан толық түсіндіруге болмайды. Мысалы, сананы есепке алу физикалық фактілер бәрін сипаттай алмайтындығын және феноменальды тәжірибе әлем туралы нақты және жаңа түсінік бере алатындығын мойындауды талап етеді. Әлемді шектеулі эпистемологиялық көзқараспен онтологияның бір түрімен шектеудің орнына, бүкіл әлем, сонымен қатар сана мен ақыл-ой онтологиялық және эпистемологиялық әдістерді тану арқылы жақсы түсініледі. Осыған қарамастан, әлем ақыл мен материяның жеке салаларынан тұрмайды, өйткені әлем қатынастардың метафизикалық мәні арқылы біріктірілген.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. Ойлау - объективті шындықты белсенді бейнелеудің жоғарғы формасы, дүниені тану мен игерудің жоғарғы сатысы, тұлғаның танымдық әрекеті. Мысалы, «Бақыт» - ұғымы арқылы ойлау мәдениетінің қалыптасуын талдап көрсек болады. Адамдардың басым бөлігі «Бақытты болуды» армандайды, мақсат етеді. Алайда, бақыт ұғымының мәнін, мағынасын айшықтай бермейді. Бұл тұста философиялық рефлексияға жүгіне отырып, бақыт ұғымының мәнін айқындауға болады. [1;5]. Рефлексия (лат. reflectere «рефлексия») - философияда адамның өз іс-әрекетін, бүкіл адамзат мәдениеті мен оның негіздерін түсінуге бағытталған ақыл-ой әрекетінің формасы [2; 626]. Философиялық рефлексия-адамның рухани әлемінің ерекшелігін ашатын философия әдісі. Демек, рефлексия - адамның өзін және қалыптасқан ғаламды түсінуге бағытталған ақыл-ой әрекетінің бір түрі, философияда белсенді қолданылатын таным құралы. Адамдар өмірді түсіну үшін өздерін білу үшін философиялық рефлексияға жүгінеді. Философиялық рефлексия - адамның кез келген іс-әрекетінде жұмыс нәтижелерін мұқият қарау үшін кері байланыс. Адам өзінің өміріне аса маңызды құндылықтарды дұрыс ойланып, ұғынып алған кезде ғана, оның өмірінің мәні де айқындала түспек. Өйткені, дұрыс ойлана білген адам - дұрыс ұғына алады, дұрыс іс-әрекет жасай алады, дұрыс тұжырым жасай алады. Демек, ойлау мәдениетін қалыптастыру адам өмірін дұрыс арнаға бет бұруына септігі мол.

Кез келген ойлау мәдениетін философиялық ойлаумен ұштастыра алмаймыз. Жоғарыда аталған идеялардың заңдылығына тоқталсақ, онда философия - әлемге және ондағы адамның орнына ең көп таралған көзқарастардың жиынтығы болып табылатын дүниетаным. Философиялық ойлау - адам санасында шындықты бейнелеудің ең жоғары теориялық деңгейі. Философиялық ойлаудың маңызды міндеттері - адам, қоғам мен табиғатты тұтас, жалпы қарастыру. Философиялық ойлау адамның әлеммен танымдық және практикалық өзара әрекеттесуінің жалпы принциптері мен заңдылықтарын ашуға ғана емес, сонымен бірге адам өмірінің мәнін, оның өзгеретін әлемдегі құндылықтары мен перспективаларын түсінуге бағытталған.

Философия - адамзат мәдениетінің өзіндік санасының тарихы. Философия – адам болмысының іргелі принциптері мен негіздері туралы, адамның табиғатқа, қоғамға және барлық негізгі көріністерінде алынғандағы рухани өмірге қарым-қатынасының ең жалпы мәнді сипаттары туралы білімдер жүйесін талдайтын дүниені танудың айрықша формасы [3; 6]. Философия - қашанда бүкіл адамзат табысы, баршаға ортақ

рухани жеміс, әлемдік өркениеттің рухани мәдениеттің ажырамас бөлігі. Ойлау оңай, әрекет ету өте қиын, ал өз ойларыңызды іс-әрекетке келтіру-әлемдегі ең қиын дүние деп Иоганн Вольфганг фон Гете айтқандай, философиялық ойлау-әлемді барлық көріністерде саналы түрде қабылдау, тақырып пен құбылыстар туралы идеяларды құру, байланыстар мен проблемаларды шешу, сондай-ақ абстракциялау қабілеті[4; 10]. Адам ойлауының мақсаты - алынған ақпаратты түсіну, заттар мен құбылыстардың терең байланыстары мен қасиеттерін тану, олардың себеп-салдарлық байланыстарын бақылау, проблемалардың шешімін табу және жаңа идеялар қалыптастыру. Өзінің табиғаты бойынша адамның ойлауы себеп-салдар болып табылады – өмір бойы саналы және бейсаналық түрде бір нәрсені қалай болып жатқанын түсінетінімізді сезінетін жағдайлардың модельдерін жасаймыз. Ақыл - туындаған мәселелерді шешудің икемді құралы, жаңа жағдайларда шешім қабылдау үшін ең пайдалы ақпаратты алуға мүмкіндік береді. Сондықтан, қоршаған әлем туралы салыстырмалы түрде аз мәліметтерге иеміз [5; 11]. Әрине, өмірде көп жағдайда себеп-салдар туралы ойлаймыз, бірақ қоршаған әлемді тиімді білу және ондағы жұмыс істеу үшін ойлаудың басқа түрлерін дамыта аламыз және дамытуымыз керек. Адам ойлауының негізгі міндеттері күрделі және жан-жақты шындықты қабылдау ғана емес, оны түсіндіру, әр түрлі процестердің тереңдігі мен өзара байланысын түсіну болып табылады. Көп жағдайда ойлау процесінде ақпаратпен жұмыс істеу үшін логикалық әдістер қолданылады: талдау; синтез; абстракция; салыстыру; жіктелуі; жалпылау.

Талдау проблеманы компоненттерге бөлуді және негіздерді оқшаулауды білдіреді;

Синтез - белгілі-бір белгілер бойынша бөліктерді біртұтас тұтастыққа біріктіру процесі. Әр компоненттің тұтасымен қатынасы ақылмен белгіленеді. Синтез - талдаудың қарама-қайшылығы және қолжетімді бөлшектерді біртұтас тұтастыққа жалпылау арқылы ұсыну;

Салыстыру дегеніміз - заттар мен құбылыстардың бір-біріне және олардың айырмашылықтарына ұқсастығын анықтау процесі;

Жіктеу белгілі бір сыныптар мен ішкі сыныптарды құра отырып, тармақтар бойынша бөлуді білдіреді;

Жалпылау дегеніміз – әр түрлі заттар немесе құбылыстар арасында ортақ нәрсені анықтау және бір топқа бөлінгенді анықтау. Жалпылау қарапайым немесе әр түрлі компоненттер бойынша күрделі болуы мүмкін;

Нақтылау құбылыстың немесе тақырыптың мәнін анықтауға мүмкіндік береді;

Абстракция-нақтылау үдерісіне керісінше, процесс барысында дерексіз кескін жасау. Абстрактілі қабылдаудың дамуына шығармашылық көзқарасты қажет ететін жаттығулар әсер етеді.

Ойлау үдерісі жаңа ақпаратты түсінуге, оны белгілі фактілермен салыстыруға және сонымен бірге жаңа білім алуға көмектеседі. Осылайша, ақыл-ой үдерісін философиялық талдауда, ойлаудың үш негізгі формасына жүгініледі: ұғым, пайымдау және қорытынды.

Ұғым - ойлау нысаны ретінде заттар мен құбылыстардың мәнін білуге, олардың арасындағы байланыстарды орнатуға, объектілердің бір-біріне қатынасын анықтауға, белгілерді жалпылауға мүмкіндік береді. Ол қандай да бір нәрсені білдіретін сөздер түрінде болады. Ұғым объектілердің, құбылыстардың маңызды қасиеттерін көрсететінін түсіну керек.

Пайымдау - ойлау нысаны ретінде шешім қандай да бір фактіні, оқиғаны, қасиеттерді, ерекшеліктерді, байланыстарды растауды немесе жоққа шығаруды қамтиды. Пайымдау баянды сөйлем түрінде көрінеді.

Ойлау нысаны ретінде қорытынды бірнеше пайымдау арқылы қалыптасады. Осылайша, қолда бар ақпарат жаңа білім алуға мүмкіндік береді. Ойлаудың түрі жоғары деңгейге жатады, өйткені ол ұғымдар мен пайымдауларды біріктіреді. Қорытынды дұрыс немесе бұрыс болуы мүмкін. қасиет туралы айтқанда, олар тексерудің теориялық мүмкіндігін білдіреді, өйткені қорытындының дұрыстығы – ұзақ уақыт бойы эксперименттер мен логикалық ойлау арқылы тексеруге болатын субъективті құбылыс.

Қорытындының бірнеше түрі бар: Дедуктивті, жалпыдан жекеге ойлау процесінің нәтижесі болып табылса, индуктивті - жекеден жалпыға өту және ұқсас белгілері бар құбылыстар мен объектілердің қасиетін қолданатын аналогияға негізделген ой қорыту үдерісі болып табылады.

Өзара әрекеттесетін ұғым, пайымдау және ой қорытынды адам санасының, қабылдаудың бейнесін қалыптастырады және ақыл-ойдың дамуына негізі болып табылады.

Ғылыми нәтижелерді талқылау. Ойлауды шындықты танудың бір түрі ретінде бүгінде ғылымның әр түрлі салаларының ғалымдары зерттейді – психология, философия, когнитивистика, логика, педагогика және компьютерлік бағдарламалау. Әр түрлі көзқарастар мен мүдделерге қарамастан, барлық осы бағыттар адамның ойлауы танымның дамуының үш түрінен немесе сатыларынан тұрады деген пікірде: пәндік-нақты ойлау-объектіні тікелей қабылдау, бейнелі ойлау-ойдағы суреттермен жұмыс істеу, объектіні еске түсіру мүмкіндігі, логикалық ойлау- ақыл-ойдағы ұғымдармен логикалық үдерістерді орындау мүмкіндігі. Ойлаудың барлық осы түрлері әр адамға тән және олардың өсуі мен оқу процесінде дамиды. Сонымен қатар, барлық дәлелдер логиканың төрт заңына сәйкес келуі керек, олардың үшеуі Аристотельге, ал біреуі Готфрид Лейбницке тиесілі. Бір кездері Аристотель логикалық үдерістерді бәрінен бұрын бағалағанмен, қазіргі әлемде тек логикалық ойлаумен шектелу мүмкін емес. Адамның тәртіпті ойлау немесе өз ойларын фактілер мен дәлелдерге негіздеу қабілеті оның логикалық ойлау қабілеті екені белгілі. Логикалық ойлау дағдылары дегеніміз-шешім табу үшін мәселені талдаған кезде логиканы ойлау процесіне қосу.

Логикалық ойлау дағдылары прогрессивті талдауды қажет етеді және ұсынады, мысалы, барлық қол жетімді нұсқаларды өлшеу, фактілер мен сандарды пайдалану және жағымды және жағымсыз жақтарға негізделген маңызды шешімдер қабылдау. Олар сезімдер мен эмоциялар элементтерін ескермейді. Логикалық ойлау дағдылары кез келген жұмыс ортасы үшін қажет. Демек, жұмыс орнында логикалық ойлау дағдылары неғұрлым көп қолданылса, шешім қабылдау процесі соғұрлым жылдам жүреді. Логикалық ойлау дағдылары бізге көптеген жолдармен жетілуге көмектеседі, мысалы, интеллектуалды өзін-өзі жетілдіру жағдайында сіз өз нәтижелеріңізді бағалаған кезде де тартпайтын фактілерді ескересіз. Сондай-ақ, тұлғаның шығармашылық қабілетін де арттырады.

Аналитикалық ойлау – қол жетімді ақпарат негізінде түсіндіру, заңдылықтарды табу және шешім қабылдау қабілеті бірдей маңызды ақыл-ой дағдысы болып табылады. Аналитикалық ойлау - шешімді қажет ететін және шешімді қабылдауға бағытталған мәселе туралы ақылға қонымды және ойлы ой. Аналитикалық ойлау эмоцияларға емес, фактілерге негізделген. Ол ойларды дәлдікпен және нақтылықпен зерттеу және ұйымдастыру қабілетін

дамытады. Сонымен қатар, аналитикалық ойлау мәселенің құрылымын және олардың өзара байланысын, тиісті және маңызды емес екенін анықтау үшін оның бөліктерін ыдырату қабілетін білдіреді. Шешім немесе қорытынды іздеуде гипотезаларды тұжырымдау, мәселені қайта құру, ойлау және жаңа стратегияларды әзірлеу сияқты бірнеше мысалдар қиылысады, шешім қабылдау, ғылыми мәселелерді шешу, қақтығыстарды шешу және т. б. үшін жұмыс істейді.

Адам өзінің танымдық және шығармашылық іс-әрекетінде объектілердің жекелеген қасиеттерін сезініп қана қоймай, айналасындағы материалдық әлемнің объектілері мен құбылыстарын қабылдайды және осы қабылдауды есте сақтайды, айырмашылықтарды табады, олардың арасындағы байланыстар мен қатынастарды орнатады. Қарапайым сезімнен басталған танымдық процесс одан әрі күрделі танымдық актілер - қабылдау, түсіну, елестету түрінде жалғасады. Ойлау- шындықтың объектілері мен құбылыстарының ең маңызды қасиеттерін, сондай-ақ олардың арасындағы ең маңызды қатынастар мен қатынастарды бейнелеу процесі, нәтижесінде әлем туралы жаңа білім алуға әкеледі. Жеке идеялар тұжырымдамалары арасында пайда болған бірлестіктер негізінде жаңа пікірлер мен тұжырымдар жасалады [6;67]. Ежелгі философтар мен ғалымдар ойлауды ең алдымен философия мен логика тұрғысынан зерттеді. Олардың біріншісі Парменидтер болды. Ол еуропалық философия тарихында алғаш рет дедуктивті метафизиканың негізгі ұстанымдарының қысқаша мазмұнын ұсынды [7;38]. Сонымен бірге ол ойлау процесін логика тұрғысынан қарастырады. Философия тұрғысынан ол болмыс ойға ұқсас деп тұжырымдайды. Кейінірек Протагор және Эпикур ойлау үдерісін сенсуалистік сарында айшықтады. Ол кезде ойлау ілімінің ең үлкен теоретигі Аристотель болды, ол оның формаларын зерттеді, ойлау заңдылықтарын негіздеді және шығарды. Алайда, ол үшін ойлау «ақылды жанның» әрекеті болды. Сонымен қатар, ол негізінен формальды логика мәселелерімен айналысты [8: 85]. Мидың ойлау теориясының алғашқы бастаушылары ежелгі грек философы және математигі Пифагор және оның шәкірті, Кротон Алкмеоны-философ және дәрігер болды. Орта ғасырларда ойлауды зерттеу тек эмпирикалық сипатта болды және жаңа ештеңе бермеді. XVII ғасырда ойлау, логикалық ойлау және рефлексия интеллектуалды қабілеттер деп саналды. Ассоциативті психологияның пайда болуымен ойлау бірлестіктерге дейін қысқарды және туа біткен қабілет ретінде қарастырылды. Қайта өрлеу дәуірінде ғалымдар ойлау мидың жұмысының салдары деген ежелгі постулатқа қайта оралды. Алайда, олардың ой-пікірлері эксперимент арқылы қолдау таппады, сондықтан олар абстрактілі болды. Олар сезім мен қабылдауды ойлауға қарсы қойды, ал пікірталас тек осы екі құбылыстың қайсысы маңызды екендігі туралы болды. Француз философы Этьенн Бонноде Кондильяқтың ілімдеріне негізделген сенсуалистер: «ойлау – сезіну», ал ақыл-ой – «күрделі сезімдер», яғни сезім мен қабылдауға ерекше назар аударды. Олардың қарсыластары рационалистер болды. Олардың көрнекті өкілі рационализмнің негізін қалаушы Р. Декарт болды. Олар сезім мүшелері шамамен ақпарат береді деп сенді, біз оны тек ақылдың көмегімен біле аламыз. Сонымен қатар, олар ойлауды автономды, ұтымды әрекет деп санады, тікелей сезімнен босатылды. Декарт қарапайым ойлау шатастырып, түсінуді қиындатады деп санайды, ал ғылыми ойлау, керісінше, қатты және шынайы пайымдауларға негізделген түсінудің қарапайымдылығына әкеледі. Сондықтан күнделікті ойлаудың қателіктерінен бас тарту керек. Мысалы, егер екі нәрсе бір-біріне ұқсас болса, онда адамдар біреуінің қасиеттерін

екіншісіне ауыстыруға бейім. Осыған сүйене отырып, кез келген тар саладағы мамандар өздерінің жоғары мамандандырылған көзқарасы бойынша әлемнің барлық алуан түрлілігін бағалай бастайды. Дидро үшін ақыл-судья-куәгер, ол «әмбебап сезім» [9;131]. Сезімдер туралы ойлау- сезім мен ойдың бірлігі, ал бірлікті адам миы, сезімнің ең жоғары бақылаушы органы жүзеге асырады. Білімнің прагматикалық теориясын жасайтын осы бағыттың тағы бір өкілі - Дж. Дьюи. Джон Дьюи «ойлау актісі» ұғымын енгізді, онда мыналарды бөліп көрсетуге болады: (I) қиындық сезімі, (II) оны анықтау және оның шекараларын анықтау, (III) мүмкін шешім туралы түсінік, (IV) өкілдіктің қарым-қатынасы туралы ойлау арқылы дамыту, (V) тануға немесе қабылдамауға әкелетін қосымша бақылаулар деп есептеді. [10; 163]. XX ғасырдың басында Э.Гуссерль ойлау әрекетін және ойлау мазмұнын идеалды бірлік ретінде қарастырады. Мән-мағына сана кеңістігінде пайда болатын сана феномены, танымдық іс-әрекеттің нәтижесі деп көрсетті. Гуссерль шексіз жаңа терминдер енгізді, ойшыл философияға жаңа талаптар айтқан ол өмір бойы көп нәрсені жасауға тырысты. Бір кездері ол кез келген философ, кез келген ойшыл қазір істеп жатқан барлық нәрселерден бас тартуға және бәрін басынан бастауға дайын болуы керек деп мәлімдеді. Гуссерль философиясының негізгі идеясы-жаңа әдісті әзірлеу, оның мәні «заттарға оралу»[11; 585]. Мұндай нәрсені тек құбылыстарды сипаттау арқылы ғана түсінуге болады, яғни есте сақтау сәттерін қойғаннан кейін біздің санамызда пайда болатын құбылыстар. Әрбір оқиғаның өзіндік құрылымы бар, оның талдауы құрылымның арнайы компоненттерді жеке-жеке байланыстыратындығын көрсетеді. Гуссерльдің пікірінше, феноменологиялық әдіс фактілерді емес, заттардың мәнін түсінуге көмектеседі.

Қорытынды. Сонымен, ойлау - адамның танымдық іс-әрекетінің ең жоғары формасы. Қысқаша айтқанда, ойлау объективті әлемнің объектілері мен құбылыстарының маңызды байланыстары мен қатынастарын көрсетудің психикалық танымдық процесі деп айта аламыз. Ойлау негізінде адам әлемді, жеке оқиғалар мен құбылыстарды логикалық байланыстармен байланыстыра алады. Сонымен қатар, ол сенсорлық тәжірибенің нәтижелерін қорытындылайды, заттардың жалпы қасиеттерін көрсетеді. Осы жалпылықтың негізінде адам нақты танымдық міндеттерді шешеді. Ойлау тікелей, сезімтал рефлексия арқылы шешілмейтін сұрақтарға жауап береді. Ойлау адамның өмірінде маңызды орын алады. Дұрыс ойлана білген адам, өз өмірін дұрыс арнаға бағыттай алады. Ойлау көп жағдайда адамның әлемдегі жетістігін, оның өмірге деген көзқарасын, дүниетанымын анықтайды. Ойлау - адамның айналасындағы әлемді шарлауға, тәжірибе жинауға, заттар мен құбылыстар туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік беретін адам санасының ең жоғары деңгейі. Ол адамның айналасындағы әлемнің заңдылықтарын модельдеуге, оқиғалардың даму нұсқаларын болжауға, не болып жатқанын талдауға және өзіндік шындықтарды жинақтауға қабілетті жүйе.

Әдебиеттер

1. Курпатов, А.В. Мышление. Системное исследование [Текст] / А.В. Курпатов. – М.: ООО «Капитал», 2019. - 770 с.
2. Стёпин, В.С. Новая философская энциклопедия в 4-х томах [Текст] / В.С. Стёпин [и др.]. - М.: Мысль, 2010. - 2816 с.
3. Кактаева, Г.А. Философия негіздері [Мәтін]: оқулық. - Астана: Фолиант, 2006. - 180 б.

4. Гёте, И. Остановись, мгновенье! Ты прекрасно [Текст] / И. Гёте. – М.: «Центрполиграф», 2018. - 159 с.
5. Steven Sloman and Philip Fernbach. THE KNOWLEDGE ILLUSION / Why We Never Think Alone Grace Han, 2017. Сатунин А. С., перевод на русский язык. - «Издательская Группа «Азбука-Аттикус», 2017. - 310 с.
6. Әбішев Қ. Философия [Мәтін]: студенттер мен аспиранттарға арналған оқулық. - Алматы, 2001. - 264 б.
7. Лекции по античной философии [Текст]. - М.: Прогресс-Традиция. Фонд М.Мамардашвили, 2009. - 248 с.
8. Васильев, В.В. История философии [Текст]: учебник для вузов / Под ред. В.В. Васильева, А.А. Кротова и Д.В. Бугая. - М.: Академический Проект, 2005. - 680 с.
9. Хрестоматия по философии [Текст]: учебное пособие / Отв. ред. и сост. А. А. Радугин. – М.: Центр, 2001. – 416 с.
10. Свобода и культура / Джон Дьюи; Пер. Л. Машковского. - London: Overseas publ. interchange, 1968. - 195 с.
11. Васильев, В.В. История философии [Текст]: учебник для вузов / Под ред. В.В. Васильева, А.А. Кротова, Д.В. Бугая. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Академический Проект, 2008. - 783 с.

Мақала редакцияға 07.03.22 түсті.

Э.Д. Куандыкова, Д.Д. Кульбаева, Г.К. Мусабекова

Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ МЫШЛЕНИЯ И ЕЕ ФИЛОСОФСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. Культура мышления - это свойство, которое не дается человеку в готовом виде, формируется на основе познавательной деятельности окружения, семьи, человека в целом. Очень важно повышать культуру мышления человека. Важнейшим средством развития культуры мышления является философское формирование культуры мышления. Мышление - это сознательное понимание всех сторон действительности, способность рассуждать о явлениях окружающего мира, способность искать логические связи и представлять абстрактное. В статье подробно рассматриваются особенности философского мышления, способы мыслительной деятельности человека. Философия - уникальное явление духовной жизни человечества. Философское мышление - способ самоанализа внутреннего мира человека, духовного развития, самосовершенствования и формирования мировоззренческого мировоззрения. Цели мыслительного процесса-анализ и выявление связей и свойств новых предметов и явлений, поиск решения проблем и формирование новых мыслей. Ведь благодаря ему мы можем анализировать объем информации и создавать новые знания в результате мыслительной деятельности. Причинно-следственный тип мышления - это основная способность людей учиться новому.

Ключевые слова: мышление, философия, культура мышления, интеллект, мировоззрение, ценности, духовность, развитие, логическое и аналитическое мышление.

E.D. Kuandykova, D.D. Kulbayeva, G.K. Musabekova

M.Kh. Dulaty Taraz State University, Taraz, Kazakhstan

FORMATION OF A CULTURE OF THINKING AND ITS PHILOSOPHICAL SIGNIFICANCE

Abstract. Culture of thinking is a quality that is not readily transmitted to a person, is formed on the basis of cognitive activity of the environment, family, and person as a whole. It is very important to improve the culture of human thinking. The most important tool for developing a culture of thinking is the philosophical formation of a culture of thinking. Thinking is a conscious understanding of all aspects of reality, the ability to reflect on the phenomena of the surrounding world, the ability to search for logical connections and present the abstract. The article discusses in detail the features of philosophical thinking, the ways of mental activity of a person. Philosophy is a special phenomenon of the spiritual life of humanity. Philosophical thinking is a way of self-analysis of the inner world of a person, spiritual development, self-improvement and the formation of a worldview. The goals of the thought process are to analyze and identify the connections and properties of new objects and phenomena, find solutions to problems, and form new thoughts. After all, thanks to it, we can analyze the amount of information and create new knowledge as a result of mental activity. The causal type of thinking is the main ability of people to learn new things.

Keywords: thinking, philosophy, culture of thinking, intelligence, worldview, values, spirituality, development, logical and analytical thinking.

References

1. Kurpatov A.V. Thinking. System research. - Moscow: Capital LLC, 2019. - 770 p. [in Russian].
2. Stepin V.S. New philosophical encyclopedia in 4 volumes. - Moscow: Thought, 2010. - 2816 p. [in Russian].
3. Kaktaeva G.A. Fundamentals of philosophy [Text]: textbook. - Astana: Folio, 2006. - 180 p. [in Kazakh].
4. Goethe I. Stop, a moment! You are beautiful. - Moscow: "Tsentrpoligraf", 2018. - 159 p. [in Russian].
5. Steven Sloman and Philip Fernbach. THE KNOWLEDGE ILLUSION / Why We Never Think Alone Grace Han, 2017. Satunin A. S., translation into Russian. - "Publishing Group "Azbuka-Atticus", 2017. - 310 p. [in Russian].
6. Abishev K. Philosophy: a textbook for students and postgraduates. - Almaty, 2001. - 264 p. [in Kazakh].
7. Lectures on ancient philosophy. - Moscow: Progress-Tradition. M. Mamardashvili Foundation, 2009. - 248 p. [in Russian].
8. Vasiliev V.V. History of Philosophy: textbook for universities / Ed. V.V. Vasilyeva, A.A. Krotova and D.V. Bugai. - Moscow: Academic Project, 2005. - 680 p. [in Russian].
9. Reader in philosophy: textbook / Ed. ed. and comp. A. A. Radugin. - Moscow: Center, 2001. - 416 p. [in Russian].
10. Freedom and culture / John Dewey; Per. L. Mashkovsky. - London: Overseas publ. interchange, 1968. - 195 p. [in Russian].
11. Vasiliev V.V. History of Philosophy: textbook for universities / Ed. V.V. Vasilyeva, A.A. Krotova, D.V. Bugai. - 2nd ed., corrected. and additional - Moscow: Academic Project, 2008. - 783 p. [in Russian].